

SŁOWNNIK WYRAZÓW OBCYCH

12 000 HASEŁ, 40 000 ZNACZEŃ

Najnowsze wydanie

EUROPA
WYDAWNICTWO

Dyrektor, redaktor naczelny
Wojciech Głuch

Redaktor naukowy
Irena Kamińska-Szmaj

Opracowanie haseł
Mirosław Jarosz, Anna Krakowiak

Korekta
Bożena Dembińska, Stanisława Trela

Projekt okładki
Renata Pacyna

Redaktor techniczny
Maciej Szłapka

Łamanie i przygotowanie do druku
Pracownia Składu Komputerowego TYPO-GRAF

Wydanie trzecie 2007
© 2004 by Wydawnictwo EUROPA

Wszystkie prawa zastrzeżone, szczególnie prawo do przedruku i tłumaczeń na inne języki. Żadna z części tej książki nie może być publikowana bez uprzedniej pisemnej zgody Wydawnictwa. Dotyczy to również sporządzania fotokopii, mikrofilmów oraz przenoszenia danych do systemów komputerowych.

ISBN 978-83-7407-167-3

Wydawnictwo EUROPA Sp. z o.o.
50-011 Wrocław, ul. Kościuszki 35
tel. 071 346 30 11, faks 071 346 30 15
e-mail: europa@wydawnictwo-europa.pl
www.wydawnictwo-europa.pl

Druk i oprawa
Drukarnia im. Adama Półtawskiego, Kielce

Wstęp

Przygotowany przez Wydawnictwo EUROPA *Słownik wyrazów obcych* zawiera ogromny i różnorodny zbiór wyrazów i zwrotów wraz z wyczerpującymi objaśnieniami ich znaczeń, podaniem wymowy i wskazaniem źródeł pochodzenia. W wielu hasłach zamieszczono również dodatkowe informacje, mające często charakter encyklopedyczny i uwzględniające najnowsze zmiany znaczeniowe wyrazów lub pojawienie się nowych znaczeń. Dla ułatwienia posługiwania się wyrazem obcojęzycznym zamieszczono wskazówki o jego funkcjonowaniu w różnych odmianach języka.

Przy doborze wyrazów hasłowych kierowano się głównie zasadą ich przydatności w edukacji szkolnej, w samokształceniu, w poszerzaniu wiedzy z różnych dziedzin nauki.

Słownik przeznaczony jest przede wszystkim dla uczniów, ale na pewno jest

też książką niezbędną dla wszystkich tych osób, które ciągle doskonałą swoją wiedzę, starają się na bieżąco śledzić osiągnięcia w różnych dyscyplinach naukowych oraz zmiany zachodzące w życiu polityczno-społecznym.

Język polski rozwija się dynamicznie, dlatego też obok wyrazów o wielowiekowej tradycji coraz więcej w nim zapożyczeń, wynikających z konieczności nazywania nowych przedmiotów, zjawisk i pojęć, związanych z osiągnięciami współczesnej nauki oraz z gwałtownymi przemianami w życiu politycznym, ekonomicznym i społecznym. Pamiętając o tym, zamieszczono w *Słowniku* wyrazy, których znajomość jest niezbędna do poznania współczesnego świata, a także wyrazy, których właściwe zrozumienie znaczeń jest wstępnym warunkiem do poszerzenia wiedzy, do korzystania z podręczników szkolnych i ze specjalistycznej literatury naukowej.

Informacje szczegółowe

Układ hasłowy słownika

Każde z haseł *Słownika* składa się z terminu podstawowego, jego etymologii, kwalifikacji jego znaczenia (lub znaczeń rozdzielonych na kolejne punkty), np. *chem.*, *fiz.*, *polit.*, *pot.*; ich brak oznacza ogólne znaczenie hasła lub wynika z jego kontekstu) oraz z objaśnienia znaczeniowego. Po hasle podstawowym zapisano formę oboczną zaznaczoną znakiem ||, jeśli występuje w bezpośrednim sąsiedztwie alfabetycznym i/lub stanowi odpowiadającą mu fonetycznie for-

mę obcą, np. **optativus** || **optativus** || **optatyw**. W wyrazach o zapisie obcym w nawiasie kwadratowym podano wymowę najbardziej zbliżoną fonetycznie do języka polskiego, np. **open** [oʃpen]. Akcent w postaci pogrubienia samogłoski zaznaczono jedynie w formach, które mogą sprawić trudności.

Wewnątrz niektórych objaśnień znajdują się strzałkowe odsyłacze wskazujące szczególnie trudne wyrazy, których znaczenie znaleźć można w *Słowniku*. Takie

odsyłacze są także przy skrótach lub symbolach, skierowując do haseł podstawowych z ich objaśnieniami znaczeniowymi oraz przy hasłach wyrazowych, których objaśnienie znajduje się przy hasle mającym to samo znaczenie, lecz częściej stosowanym. Cyfra arabska, np. → opcji (4), oznacza odesłanie do hasła w znaczeniu czwartym.

Hasła dwuwyrazowe są umieszczone w miejscu, gdzie jeden z członów jest hasłem głównym, przy czym w tych dwuskładnikowych terminach hasło podstawowe jest zapisane tylko pierwszą literą (wyłuszczone) z kropką, np.

gravitacyjny 1.... 2. pole g. – ...

krater (gr. *kratér*) **1.... 2. k.** wulkaniczny – ...

Etymologia

Objaśnienia etymologiczne podano w nawiasie okrągłym po hasle podstawowym lub po jego wymowie (w razie potrzeby jej zapisu), wskazują pochodzenie hasła od formy mu najbliższej do źródła pierwotnego lub tylko źródło pierwotne, jeśli jest ono najbliższe albo droga zapożyczeń jest niejasna. Podano także znaczenie wyrazów źródłowych, które są poprzedzone kwalifikatorami językowymi (np. łc., fr., niem.). Formy wyrazów obcych zapisano kursywą (ich oboczności obok w nawiasie) w postaci następującej:

- zapisywane alfabetem łacińskim w wersji oryginalnej,
- pochodzące z greki – w transkrypcji, bez zaznaczania długości, a jedynie z ujednoliconym do postaci ukośnej górnej kreski (´) akcentem,
- pozostałe w transliteracji.

Akcent jest umieszczany w miejscu tradycyjnie zaznaczanym w języku, z którego wyraz jest zapożyczony (gł. język grecki i francuski), lub pada gdzie indziej, niż przyjęto w języku polskim. Zastosowano kilka wariantów zapisu etymologicznego.

Odmienne części mowy podano w następujących formach hasłowych:

- rzeczowniki – w mianowniku rodzaju męskiego liczby pojedynczej lub mnogiej, jeśli występuje on najczęściej w tej liczbie,
- przymiotniki – w mianowniku rodzaju męskiego liczby pojedynczej,
- czasowniki – w bezokoliczniku.

Niektóre hasła występujące bezpośrednio po sobie i tworzące zwartą grupę znaczeniowo-etymologiczną zgrupowano za hasłem alfabetycznie pierwszym, które stanowi ich źródłosłów.

Hasła oznaczające osoby opatrzone kwalifikatorem *n.os.*

1. Jeśli hasło jest wyrazem zapożyczonym w formie obcej, a jego polskie znaczenie pokrywa się dokładnie ze znaczeniem w tym języku, wtedy wygląda np. tak:

graffiti (wł.)

grenadier (fr.)

lub jeśli trzeba podać wymowę

husky [haski] (ang.).

2. Jeśli hasło jest wyrazem zapożyczonym w formie obcej, a jego polskie znaczenie nie pokrywa się dokładnie ze znaczeniem w tym języku, podano oryginalne znaczenie i wtedy wygląda np. tak:

gradus (łc. ‘stopień’)

lub z wymową

agrément [agremã] (fr. ‘zezwolenie’).

3. Jeśli hasło jest odmienne od formy obcej, a jego polskie znaczenie pokrywa się dokładnie ze znaczeniem w tym języku, wtedy wygląda np. tak:

interpunkcja (łc. *interpunctio*)

lub jeśli jest to ciąg etymologiczny, bez objaśnienia pozostają tylko wyrazy źródłowe o tym samym znaczeniu, np.

kolektywizacja (ros. *kollektiwizacija*, z łc. *collectivus* 'zbiorowy').

4. Jeśli hasło jest odmienne od formy obcej, a jego polskie znaczenie nie pokrywa się dokładnie ze znaczeniem w tym języku, wtedy wygląda np. tak:

konszachty (niem. *Kundschaft* 'klientela').

5. Przy objaśnianiu wyrazów źródłowych ujmowano znaczenie najbardziej zbliżone do znaczenia hasłowego z dodatkiem znaczenia podstawowego, jeśli ono jest drugorzędne.

6. Jeśli hasło jest zapożyczone od tematu przypadku zależnego obcego wyrazu źródłowego, podano także jego dopełniacz, w przypadku wyrazów krótkich lub wymagających tego ze względu na istotę zapożyczenia w postaci pełnej w skróconej lub wyrazów długich zapisując jedynie końcówkę, np.

kooperant (łc. *cooperans*, *-ntis* 'współpracujący')

apatryda (gr. *ápatris*, *apátridos* 'bez ojczyzny').

7. Jeśli hasło jest zapożyczone od tematu supinum czasownika łacińskiego, w etymologii obok formy bezokolicznika podawana jest także ta forma w postaci pełnej lub skróconej, z zachowaniem spójki, np.

konfederat (łc. *confoederare*, *-atum* 'zawierać przymierze').

8. W złożeniach wyrazowych z wyrazów obcych podawane jest pochodzenie poszczególnych elementów hasła od formy źródłowej rozdzielonych od siebie znakiem +, z opuszczaniem powtarzających się bezpośrednio kwalifikatorów językowych, np.:

bibliografia (gr. *biblios* 'zwój, księga' + *gráphein* 'pisać')

kryminologia (łc. *crimen*, *criminis* 'zbrodnia' + gr. *lógos* 'nauka').

9. W złożeniach wyrazowych, w których pierwszy człon często się powtarza, wyodrębniono go w formie osobnego hasła, do którego trzeba sięgnąć w celu sprawdzenia etymologii i znaczenia, np.

homo- (gr. *hómos* 'taki sam, równy; połączony')

homofonia (*homo-* + gr. *phoné* 'dźwięk, głos').

W grupach hasłowych, w których pierwszy człon jest znaczeniowo i etymologicznie taki sam, zastąpiono go znakiem +, np.

cumululus [kumululus] (łc. 'stos, mnogość');
cumulonimbus (+ *nimbus*).

10. W złożeniach wyrazowych powstałych w języku polskim z wyrazów zapożyczonych z języków obcych lub wyrazów mieszanych wstawiono etymologię złożoną z haseł, przy których (jeśli są obce) znajduje się objaśnienie co do ich pochodzenia, np.:

fizykochemia (fizyka + chemia)

11. W hasłach prostych, utworzonych w języku polskim z wyrazu lub wyrazów zapożyczonych z języków obcych, niekiedy podano pochodzenie od wyrazu polskiego, utworzonego przez zapożyczenie, przy którym jest pełna jego etymologia, np.

dokowanie (*dok*).

12. Jeśli etymologia hasła osobowego wyróżnionego kwalifikatorem *n.os.* nie jest podana, to jest ona taka sama jak hasła, do którego zostało ono przypisane.

Wykaz skrótów i kwalifikatorów

<s.>	– skrót symbol	eurazjat.	– euroazjatycki
adm.	– administracja, administracyjny	farm.	– farmacja, farmaceutyczny
afr.	– afrykański	fenic.	– fenicki
afrik.	– afrikaans	film.	– filmowy
alb.	– albański	filoz.	– filozofia, filozoficzny
amer.	– amerykański	fiń.	– fiński
anat.	– anatomia, anatomiczny	fiz.	– fizyka, fizyczny
ang.	– angielski	fizjol.	– fizjologia, fizjologiczny
ar.	– arabski	fr.	– francuski
aram.	– aramejski	g.	– góry
arch.	– architektura, architektoniczny	gat.	– gatunek
astr.	– astronomia, astronomiczny	gen.	– generał
astrol.	– astrologia, astrologiczny	geogr.	– geografia, geograficzny
aust.	– austriacki	geol.	– geologia, geologiczny
austral.	– australijski	germ.	– germański
Azja Mn.	– Azja Mniejsza	gł.	– głównie, główny
azjat.	– azjatycki	gosp.	– gospodarczy
b.	– bardzo	gr.	– greka, grecki
bałt.	– bałtycki	gw.	– gwarowe
belg.	– belgijski	handl.	– handlowy
bezb.	– bezbarwny	hawaj.	– hawajski
białorus.	– białoruski	hebr.	– hebrajski
biochem.	– biochemia, biochemiczny	hind.	– hinduski
biol.	– biologia, biologiczny	hist.	– historia nowożytna (od 476 n.e.), historyczny
bizant.	– bizantyjski	hiszp.	– hiszpański
bot.	– botanika	hol.	– holenderski
braz.	– brazylijski	ind.	– indyjski
bryt.	– brytyjski	indiań.	– indiański
bułg.	– bułgarski	indoeur.	– indoeuropejski
celt.	– celtycki	infor.	– informatyka, informatyczny
chem.	– chemia, chemiczny	irań.	– irański
chiń.	– chiński	irl.	– irlandzki
chorw.	– chorwacki	iron.	– ironicznie
czes.	– czeski	isl.	– islandzki
daw.	– dawny, dawniej	jak.	– jakucki
dosł.	– dosłownie, dosłowny	jap.	– japoński
drawid.	– drawidyjski (grupa języków w Indiach)	językozn.	– językoznawstwo
duń.	– duński	jid.	– jidysz
egip.	– egipski	karaib.	– karaibski
ekon.	– ekonomia, ekonomiczny	katol.	– katolicki
elektr.	– elektryczny	klimat.	– klimatologia
elektro-	– elektromagnetyczny	koreań.	– koreański
magnet.		kośc.	– kościelny
esk.	– eskimoski	kub.	– kubański
eur.	– europejski	l.at.	– liczba atomowa
		lit.	– literatura, literacki

litew.	– litewski	Pn.	– Północny
lm.	– liczba mnoga	pn.	– północny
log.	– logika, logiczny	pocz.	– początek
lp.	– liczba pojedyncza	pol.	– polski
łc.	– łacina, łaciński	poligr.	– poligraficzny
łow.	– łowiectwo	polinez.	– polinezyjski
M.	– Morze	polit.	– polityka, polityczny
m.	– miasto, miejscowość	poł.	– połowa (wieku)
magnet.	– magnetyczny	port.	– portugalski
mal.	– malajski	pot.	– potocznie
mat.	– matematyka, matematyczny	praw.	– prawniczy
mech.	– mechanika, mechaniczny	proc.	– procentowy
med.	– medycyna, medyczny	prowans.	– prowansalski
meks.	– meksykański	przeł.	– przełom (wieków)
meteorol.	– meteorologia, meteorologiczny	przen.	– przenośnię
m.in.	– między innymi	przyd.	– przydomek
miner.	– mineralogia	psych.	– psychiatria, psychiczny
mit.	– mitologia	psychol.	– psychologia, psychologiczny
mong.	– mongolski	r.m.	– rodzaj męski
mors.	– morski	r.n.	– rodzaj nijaki
Msc.	– miejscownik	r.ż.	– rodzaj żeński
muz.	– muzyka, muzyczny	reg.	– regionalizm
n.ang.	– nowoangielski	rekl.	– reklamowy
n.e.	– naszej ery	religiozn.	– religioznawstwo
n.hebr.	– nowohebrajski	roln.	– rolnictwo
n.łc.	– nowołaciński	ros.	– rosyjski
n.os.	– nazwa osobowa	rozp.	– rozpuszczalny
nauk.	– naukowy (dotyczący nauki lub nauczania)	rozr.	– rozrywka
naz.	– nazwisko, nazwa, nazwanie (imię)	RPA	– Republika Południowej Afryki
niem.	– niemiecki	rum.	– rumuński
nieorg.	– nieorganiczny	rz.	– rzeka
nierozp.	– nierozpuszczalny	rzym.	– rzymski
norw.	– norweski	rzym.katol.	– rzymskokatolicki
np.	– na przykład	sanskr.	– sanskryt
num.	– numizmatyka	scs.	– staro-cerkiewno-słowiański
O.	– Ocean	sem.	– semicki
ob.	– obecnie	seneg.	– senegalski
ok.	– około	serb.-	– serbsko-chorwacki
org.	– organiczny	-chorw.	
osm.	– osmański	skand.	– skandynawski
p.n.e.	– przed naszą erą	słowac.	– słowacki
paleontol.	– paleontologiczny	społ.	– społeczny (dotyczący spraw społecznych lub społeczeństw)
Pd.	– Południowy	sport.	– sportowy
pd.	– południowy	spoż.	– spożywcze
pers.	– perski	st.ang.	– staroangielski
peruw.	– peruwiański	staroż.	– starożytność (do 476 n.e.), starożytny
p.gr.	– późnogrecki	stat.	– statystyka
p.łc.	– późnołaciński	st.czes.	– staroczeski
Płw.	– Półwysep		

st.egip.	– staroegipski	ukr.	– ukraiński
st.fr.	– starofrancuski	urb.	– urbanistyka
st.gr.	– starogrecki	USA	– Stany Zjednoczone Ameryki (Północnej)
st.hiszp.	– starohiszpański	w.	– wiek
st.irl.	– staroirlandzki	W. Bryt.	– Wielka Brytania
st.niem.	– staroniemiecki	wet.	– weterynaria
st.pers.	– staroperski	węg.	– węgierski
st.prowans.	– staroprowansalski	wg	– według
st.skand.	– staroskandynawski	wietn.	– wietnamski
st.wł.	– starowłoski	wł.	– włoski
syngal.	– syngaleski	właśc.	– właściwie
szkoc.	– szkocki	wojsk.	– wojskowość, wojskowy
szt.	– sztuka	Wsch.	– Wschodni
szw.	– szwedzki	wsch.	– wschodni
szwajc.	– szwajcarski	wulg.	– wulgarny
ś.lc.	– średniowiecznołaciński	Zach.	– zachodni
śr.	– środkowy	zach.	– zachodni
św.	– święty	zazw.	– zazwyczaj
tamil.	– tamiliński	zdrobn.	– zdrobnienie
teatr.	– teatralny	zob.	– zobacz
tech.	– technika, techniczny	zool.	– zoologia
technol.	– technologia, technologiczny	ZSRR	– Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
tur.	– turecki	zw.	– zwany
tur.-osm.	– turecko-osmański	zwł.	– zwłaszcza
turyst.	– turystyka	żart.	– żartobliwie
tybet.	– tybetański	żegl.	– żeglarstwo
tysiącl.	– tysiąclecie		
tzw.	– tak zwany		
ub.	– ubiór		

a

A <s.> **1.** *biochem.* podstawowe oznaczenie witaminy → akseroftolu, wit. A. **2.** → amper. **3.** *med.* jeden z typów wirusowego zapalenia wątroby; także jedna z grup krwi. **4.** → adenina.

Å <s.> → angstrom.

a <s.> **1.** *muz.* oznaczenie szóstego stopnia gamy C-dur; la **2.** <s.> (fr. *avancez* ‘posuwać’) *metrol.* na zegarkach oznacza: przesunąć do przodu. **3.** → ar.

à (fr.) *metrol.* przy określeniu miary lub ceny – po (np. 5 à 5 zł = 5 po 5 zł).

a- || **an-** (przed samogłoską) (gr.) *językozn.* pierwszy człon wyrazów złożonych oznaczający brak cechy lub zaprzeczenie tego, co wyraża drugi człon, np. amoralny, anoreksja.

aa <s.> ad acta.

abakus || **abak** (łc. *abacus* z gr. *ábaks, ábakos*) **1.** *staroż.* rodzaj liczydła. **2.** *arch.* kwadratowa płyta na szczycie głowicy kolumny.

abdykacja (łc. *abdicare* ‘złożyć urząd’) *polit.* dobrowolne lub przymusowe zrzeczenie się władzy przez osobę panującą.

aberracja (łc. *aberratio* ‘zabłądzenie’) **1.** odchylenie, odstępstwo od normy lub zasady. **2.** *biol. a.* chromosomowa – spowodowana mutacją spontaniczną lub sztuczną nieprawidłowość co do liczby lub budowy chromosomów, zmieniająca dziedziczne cechy organizmu. **3.** *fiz. a.* chromatyczna – otrzymywanie różnych obrazów dla różnych barw podczas przechodzenia przez element załamujący światło. **4.** *a.* sferyczna – powstawanie nieostrego obrazu w wyniku różnego załamania promieni w zależności od ich odległości padania od osi układu optycznego. **5.** *astr.* zmiana

położenia obserwowanego obiektu astr. spowodowana najczęściej ruchem Ziemi – podczas przebywania przez promień światła odległości pomiędzy obiektem a obserwatorem – oraz ograniczoną wartością prędkości światła.

abisal (ang., fr. *abyssal* ze ś.łc. *abyssalis* z gr. *ábyssos* ‘głębia, otchłań’) *geogr.* najgłębsza strefa wodna, zwł. oceaniczna, gdzie nie dochodzi światło słoneczne; abysal.

abiturient (niem. *Abiturient* ze ś.łc. *abituriens, -ntis* ‘mający odejść’ od łc. *abitus* ‘oddalenie się’) ktoś, kto zda maturę lub został do niej dopuszczony.

ablacja (łc. *ablatio* od *aufferre, ablatum* ‘zabrać, usunąć’) **1.** zdjęcie lub odjęcie czegoś. **2.** *geol.* powolne usuwanie zwietrzliny z powierzchni ładu lub lodu na skutek działania czynników atmosferycznych.

3. *med.* samoistne odłączenie się lub operacyjne usunięcie narządu lub tkanki. **4.** *tech.* sposób chłodzenia powierzchni b. szybkich samolotów przez odparowanie pokrywających je materiałów.

ablatiwus || **ablativus** (łc. *casus ablativus*) *językozn.* łaciński przypadek w odmianie deklinacyjnej odpowiadający pol. konstrukcjom z przyimkami z *czego* i *od czego*.

ablucja (łc. *ablutio* ‘mycie; obmycie’ od *abluere, ablutum* ‘obmywać’) **1.** obmycie części lub całego ciała. **2.** *religiozn.* w Kościele katol. – obmywanie kielicha i palców kapłana po komunii; w islamie obmycie ciała przed modlitwą. **3.** *pot. lm.* **ablucje** – mycie się, kąpiel.

abnegacja (p.łc. *abnegatio* ‘odmowa’ od łc. *abnegare* ‘odmawiać’) *filoz.* postawa życiowa charakteryzująca się wyrzeczeniem wygód, przyjemności i zaniedbaniem się; *n.os.* **abnegat**.

abolicja (łc. *abolitio* ‘zniesienie, usunięcie’ od *abolere* ‘usunąć, znieść’) *praw.* akt łaski w formie zakazu prowadzenia lub nakazu umorzenia spraw dotyczących określonych rodzajów przestępstw; często razem z → amnestią; **abolicjonizm** *n.os.* **abolicjonista**.

abonament (fr. *abonnement*) opłata z góry za użytkowanie miejsca, sprzętu lub ter-

- minowe otrzymywanie jakiegoś produktu; prenumerata, rezerwacja, przedpłata; **abonent** (fr. *abonné*; niem. *Abonnent*) osoba opłacająca abonament.
- aborcja** (łc. *abortus* 'poronienie') **1. med.** sztuczne lub naturalne przerwanie ciąży, poronienie. **2. wet.** chorobowe poronienie u bydła i świń wywołane przez bakterie z gat. *Brucella* (tzw. pałeczki ronienia).
- abordaż** (fr. *abordage*) **1. mors.** zderzenie statków. **2.** atak na okręt gł. przez dobiecie do siebie statków burtami i walkę wręcz na pokładach.
- aborigen** (łc. *aborigines* 'pierwotni mieszkańcy') **1.** tubylec; przedstawiciel rdzennej ludności. **2. lm.** **Aborygeni** – rdzenna ludność Australii.
- abrazja** (ś.łc. *abrasio* 'odskrobywanie' od łc. *abrader* 'skrobać') **geol.** proces niszczenia stromych brzegów przez fale i pływy; **abrazyjny** **1. geol.** wywołany abrazją. **2.** nisza **a.** – wcięcie podstawy klifu powstałe w wyniku działania na niego fal morskich. **3.** platforma **a.** – płaska powierzchnia przybrzeżna powstała przez wypłukiwanie i równanie materiału zabieranego z klifu niszczonego przez pływy.
- ABS** (ss.> ang. *Anti Blocking System*) **tech.** system zapobiegający blokadzie kół podczas hamowania.
- absencja** (fr. *absence* z łc. *absentia*) nieobecność.
- absolut** (łc. *absolutus* 'doskonały, nieograniczony' od *absolvere* 'uwolnić, zakończyć') **1.** wszystko. **2. filoz.** wykorzystywane przez wielu filozofów (m.in. Platona, Arystotelesa, Kanta, Hegla) określenie czegoś nieograniczonego, doskonałego, niematerialnego i niezmiennego, praprzyczyny; podstawa klasycznej metafizyki; często utożsamiany z Bogiem; byt absolutny.
- absolutorium** (łc. *absolutorium* 'zwolnienie') **1. ekon.** akt zatwierdzenia sprawozdania z działalności finansowej i uznanie jej poprawności. **2. nauk.** ukończenie uczelni wyższej bez egzaminu dyplomowego.
- absolutyzm** (fr. *absolutisme* z łc. *absolutus* 'doskonały, nieograniczony') **1. polit.** forma rządów w państwie, w której całość władzy skupia monarcha, nie odpowiadając przed nikim; samowładztwo.
- 2. filoz.** pogląd uznający takie wartości, jak: prawda, dobro i piękno za absolutne, czyli niezienne, niezależne od jakichkolwiek wpływów. **3. polit. a.** oświecony – w XVIII w. forma **a.**, w której władcy opierali się na poglądach filozofów oświecenia.
- absolwent** (niem. *Absolvent* z łc. *absolvens*, *-ntis* 'kończący' od *absolvere* 'zakończyć') **nauk.** uczeń, który ukończył szkołę lub uczelnię.
- absorbancja** (łc. *absorbere* 'pochłonać') **fiz.** gęstość optyczna; charakteryzuje absorpcję światła przez substancję; **daw.** ekstynkcja.
- absorbat** (łc. *absorbere*) **chem.** składnik, który podlega usunięciu w procesie absorpcji, wchłaniany z roztworów lub mieszanin przez absorbent.
- absorbent** (łc. *absorbens*, *-ntis* 'pochłaniający' od *absorbere*) **chem.** ciecz lub ciało stałe mające zdolność przyswajania określonej substancji.
- absorpcja** (łc. *absorptio* 'pochłanianie' od *absorbere*) **1. chem.** proces wchłaniania gazów z roztworu, mieszaniny przez absorbent; często składnik do usunięcia (absorbat) i absorbent wchodzi ze sobą w reakcję chem. **2. fiz.** **a.** promieniowania – pochłanianie energii fal (elektromagnet., promieniowania korpuskularnego, akustycznego) podczas przechodzenia przez ośrodek materialny i oddziaływania z nim. **3. biol.** wchłanianie gazów lub cieczy przez zewnętrzną warstwę organizmu roślinnego lub zwierzęcego.
- abstrakcja** (łc. *abstrahere*, *abstractum* 'oderwać') **1.** pojęcie, pogląd lub teoria całkowicie oderwane od rzeczywistego stanu rzeczy. **2. filoz.** proces lub wytwór abstrahowania; abstrakt.
- abstrakcjonizm** (łc. *abstractio* 'oderwanie') powstały na pocz. XX w. kierunek w sztuce (malarstwie, rzeźbie, grafice) charakteryzujący się odrzuceniem wiernego kopiowania natury i rzeczywistości na rzecz subiektywnego ich przedstawienia za pomocą figur, linii, kolorów lub

bryl; oparty na impresjonizmie, kubizmie i futuryzmie; *n.os.* **abstrakcjonista**.

abstrakt → abstrakcja (2).

abstynencja (łc. *abstinentia* ‘wstrzemięźliwość’) powstrzymywanie się od czegoś, zwł. picia alkoholu; *n.os.* **abstynent**.

absurd (łc. *absurdus* ‘niedorzeczny’) twierdzenie niemożliwe lub wewnętrznie sprzeczne; coś bez sensu.

abulia (gr. *aboulia* ‘brak woli’) schorzenie psych. polegające na braku woli podejmowania decyzji, niechęci do tego; wynika z obniżenia aktywności życiowej; *n.os.* **abulik**.

abwera || **Abwehra** (niem. *Abwehr* ‘obrona’) *hist.* utworzony w 1925 organ wywiadu i kontrwywiadu niemieckiej armii; część Wehrmachtu; w 1944 połączony z wywiadem SS.

abysal → abisal.

Ac <s.> → aktyń.

a.C. <s.> ante Christum.

accelerando [aczelerando] (wł.) *muz.* określenie wykonawcze – przyspieszając.

accusativus → akuzatiwus.

aceton (łc. *acetum* ‘ocet’) *chem.* najprostszы keton alifatyczny; bezb., łatwopalna ciecz; b. dobry rozpuszczalnik wielu substancji org., używany do produkcji chloroformu i w syntezach org.; propanol.

acetyl (łc. *acetum* ‘ocet’) *chem.* <s.> CH₃-CO-, grupa kwasowa pochodząca z kwasu octowego.

acetylen (*acetyl*) *chem.* najprostszы węglowodór nienasycony, etyn; bezb., lżejszy od powietrza i bezwonny gaz; ważny surowiec przemysłowy, tworzy liczne związki, np. benzen, kupren; służy do otrzymywania aldehydu octowego i żywic winylowych; stosowany do spawania i cięcia metali (palniki acetylenowe).

Achilles (gr. *Achilleús* imię herosa, bohatera *Iliady* Homera) **1. mit. gr.** pięta **A.** (Achillesowa) – jedyne czułe miejsce na jego ciele, w które został śmiertelnie trafiony strzałą Apollona lub Parysa podczas zdobywania Troi. **2. przen.** czyjaś słaba strona. **3. anat.** ścięgno **A.** – ścięgno mięśnia trójgłowego łydki ciągnące się do kości piętowej.

achiropita (gr. *acheiropoietos* ‘niezrobiony rękami’) *szt.* znany od VI w. typ przedstawienia Chrystusa, rzekomo nadnaturalnie powstały i mający cudowną moc; typy **a.** → mandylion i → weraikon.

achromat (gr. *achromatos* ‘bezbarwny’) *fiz.* układ soczewek korygujących; prosty obiektów znoszący aberrację sferyczną i chromatyczną; **achromatyczny** *fiz.* bezbarwny; niedający rozszczepienia barw.

activum [aktiwum] (łc. *activus* ‘czynny’) *językozn.* strona czynna w koniugacji.

A.D. <s.> Anno Domini.

adadżio || **adagio** (wł. *adagio*) *muz.* określenie wykonawcze – powoli; wolne tempo muzyki; czasem tytuł całości lub części utworu utrzymanego w tempie powolnym.

adaptacja (ś.łc. *adaptatio* ‘dostosowanie’ od łc. *adaptare* ‘przystosować’)

1. zmiana zachowania, dostosowanie się do otaczających warunków w celu optymalnego funkcjonowania. **2. biol.** dziedziczne przystosowywanie organizmów do otaczającego je środowiska (np. **a.** wzroku do widzenia w ciemności), m.in. przez ewolucję i dobór naturalny. **3. med.** następujące zaraz po zakażeniu dostosowywanie się organizmów infekcyjnych (bakterie, wirusy) do warunków panujących w organizmie. **4. lit.** przeróbka utworu ze zmianą jego gat. lit. **5. film.** przetworzenie utworu lit. lub scenicznego na dzieło filmowe. **6. społ.** przystosowanie jednostki lub grupy ludzi do warunków społ. lub zawodowych. **7. psychol.** wewnętrzne zmiany w osobowości powstałe w wyniku zaistnienia nowych warunków, np. kalectwa. **8. tech.** przystosowanie budynku lub jego części w celu nowego, odmiennego wykorzystania; optymalne dostosowanie budowy i parametrów urządzenia automatycznego do warunków otoczenia.

adapter (ang. *adapter*) **1. tech.** wtyczka elektr., która pozwala umieścić kilka wejść w jednym gniazdku. **2. a.** gramofonowy – element odczytujący i przetwarzający zapis z płyty gramofonowej; składa się z igły oraz przetwornika ma-

- gnetoelektrycznego. **3. pot.** gramofon elektryczny.
- addycja** (łc. *additio* ‘dodawanie’) *chem.* reakcja przyłączania, charakterystyczna dla cząsteczek z wiązaniami wielokrotnymi; polega na wysyceniu wiązań przez dołączenie atomu lub grupy funkcyjnej; daje jeden produkt.
- addytywny** (ś.łc. *additivus* ‘dający się połączyć’ od łc. *addere, additum* ‘dodawać, dołączać’) *nauk.* wielkość **a.** – fiz., chem. i mat. dana, której wartość jest równa sumie poszczególnych elementów.
- adekwatny** (łc. *adaequatus* ‘zrównany’) **1.** równy wymaganiom, odpowiedni, poprawny. **2. filoz. a.** poznanie – zgodne z rzeczywistością.
- adenina** (gr. *adén* ‘gruczoł’) *biochem.* <s.> **A,** zasada purynowa, która wchodzi w skład kwasów nukleinowych.
- adenozyna** (gr. *adén*) *biochem., fizjol.* nukleozyd powstały z adeniny i D-rybozy, pochodna ATP; wydzielana podczas niewydolności serca, rozszerza naczynia krwionośne.
- adept** (łc. *adeptus disciplinam* ‘ten, który posiadał wiedzę’ od *adipisci* ‘osiągać’) **1.** osoba, która zdobywa pełną wiedzę w jakiejś dziedzinie, uczeń, praktykant. **2. filoz.** zwolennik nurtu filoz., jakiejś doktryny. **3. religiozn.** wyznawca religii, jej odłamu lub sekty.
- ADH** <s.> → wazopresyna.
- adherencja** (łc. *adhaerere* ‘przyłgnąć’) popieranie, stawianie po czyjejs stronie; *n.os.* **adherent.**
- adhezja** (łc. *adhaerere*) **1. chem., fiz.** łączenie się powierzchni dwóch ciał lub przyleganie jednej powierzchni do drugiej. **2.** przystąpienie do czegoś; **adhezyjny** **1.** dotyczący adhezji. **2. praw.** postępowanie **a.** – rodzaj postępowania cywilnego, które toczy się wraz z procesem karnym.
- adiabata** (gr. *adiábatos* ‘opuszczony’) *fiz.* wykres procesu termodynamicznego (przemiany adiabatycznej) w momencie, gdy układ jest w równowadze i nie wymienia ciepła z otoczeniem; **adiabatyczny** *fiz.* przemiana **a.** – proces zachodzący bez wymiany ciepła z otoczeniem.
- adiectivum** (łc.) *językozn.* przymiotnik.
- adieu** [adje] (fr.) żegnaj.
- adiunkt** (łc. *adiungere, adiunctum* ‘dołączać’) **1.** tytuł służbowy w niektórych zawodach. **2.** stanowisko służbowe pracownika nauk. szkoły wyższej lub instytutu nauk. z tytułem doktora; pracownik zatrudniony na tym stanowisku.
- adiustacja** *poligr.* przygotowanie tekstu do druku pod względem merytorycznym, ortograficznym, stylistycznym i tech.; *n.os.* **adiustator.**
- adiutant** (łc. *adiutare* ‘pomagać’) **1. wojsk.** oficer przydzielony do dyspozycji oficera wyższego rangą lub wykonujący obowiązki sztabowe. **2.** → asystent.
- administracja** (łc. *administratio*) **1.** zarząd. **2. polit.** wykonawcza funkcja państwa lub samorządu terytorialnego. **3.** system urzędów odpowiedzialnych za zarządzanie w państwie.
- admiracja** (łc. *admiratio* od *admirari* ‘podziwiać’) podziw, uwielbienie.
- admiralicja** (ś.łc. *admiralis* ‘dowódca floty’) *wojsk.* **1.** ministerstwo marynarki wojennej, np. w Anglii, we Francji. **2.** korpus admirałów.
- admiral** (fr. *amiral* z ar. *amir* ‘pan, dowódca’) **1. wojsk.** wysoki stopień w marynarce, odpowiadający generałowi broni w armii lądowej. **2. zool.** *Pyrameis atalanta*, motyl z rodziny rusałkowatych (*Nymphalidae*) o skrzydłach czarnych z czerwoną przepaską oraz białymi i pomarańczowymi uzupełnieniami; rusałka admirał.
- adnotacja** (łc. *adnotatio (annotatio)* od *annotare* ‘zapisać, zanotować’) uwaga, notatka, przypis.
- adonis** (naz. gr. *Ádonis* z hebr. *adon* ‘pan’) **1. mit. gr.** **Adonis** – syn Myrry, piękny kochanek Afrodyty i Persefony, śmiertelnie raniony przez dzika. **2. pot.** piękny młodzieniec, wielbiciel. **3. bot.** *Adonis*, roślina z rodziny jaskrowatych (*Ranunculaceae*), m.in. miłek wiosenny (*A. vernalis*).
- adopcja** (łc. *adoptio* ‘przybranie dziecka za swoje’) *praw.* uzyskana przez orzeczenie sądu opiekuńczego opieka nad niespokrewnionym dzieckiem, które zamierza się wychować jak własne.